

ОБОВ'ЯЗКОВЕ ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Шишлюк В. Р.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки

Одеський національний технологічний університет

вул. Канатна, 112, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-8163-5512

shyshliuk.viktoria@gmail.com

Ключові слова: *суд, судові органи, досудове врегулювання, судових захист, правосуддя, судовий розгляд, захист прав, права людини.*

Право на судовий захист є основоположним правом людини, яке передбачене та гарантоване Конституцією України. Основне завдання судочинства полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді і вирішенні справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, юридичних осіб та держави. Питання здійснення судом захисту прав та інтересів набуває особливої актуальності, оскільки відсутність адекватного законодавчого забезпечення та неузгодженість окремих норм чинного законодавства зумовлює виникнення багатьох спірних питань при застосуванні способів захисту особою певного суб'єктивного права передбачених законодавством. В переважній більшості випадків це зумовлює зниження їх ефективності та ускладнює реалізацію судом захисту порушених прав та інтересів учасників спірних правовідносин. Велика кількість справ, які перебувають на розгляді судів та, відповідно, їх висока завантаженість судів, що зумовлює затягування розгляду справ, породжує низький рівень довіри населення до системи національного правосуддя, у зв'язку з чим виникає необхідність пошуку альтернативи традиційному вирішенню спорів в рамках судочинства. Оскільки переваги позасудового врегулювання спорів є очевидною, зокрема, безоплатність у більшості випадків, швидкість та доступність виступають як найбільш привабливі фактори для тих осіб, які вимушені звертатись за судовим захистом прав, свобод та законних інтересів. Крім того, євроінтеграційні процеси, які відбуваються наразі в Україні, прямо впливають на необхідність імплементації та використання західних правових стандартів, які передбачають обов'язок сторін спору вжити достатніх заходів перед тим як здійснити передачу спору на розгляд відповідного судового органу. Тому метою даної роботи стало дослідження особливостей правового забезпечення досудового врегулювання спорів в контексті реалізації права на судовий захист.

У статті висвітлено різні підходи науковців до визначення сутності та змісту права на судовий захист. Встановлено, що після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII в нормах Основного Закону з'явилися положення, які, на нашу думку, є суперечливими та, відповідно, створюють такі умови за яких знижуються стандарти реалізації права особи на судовий захист. Запропоновані зміни до чинного законодавства, з метою розвитку практики досудового врегулювання спорів з урахуванням того, що така практика не має бути перешкодою в реалізації права особи на судовий захист.

**MANDATORY PRE-JUDICIAL SETTLEMENT OF DISPUTES
AND IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO LEGAL PROTECTION:
FEATURES OF THE LEGISLATIVE REGULATION**

Shyshliuk V. R.

Candidate of Law,

*Associate Professor at Department of Economic Theory and Financial
and Economic Security*

Odesa National University of Technology

Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-8163-5512

shyshliuk.viktoria@gmail.com

Key words: *court, judicial authorities, pre-trial settlement, judicial protection, justice, trial, rights protection, human rights.*

The right to judicial protection is a fundamental human right, which is provided for and guaranteed by the Constitution of Ukraine. The main task of the judiciary is the fair, impartial and timely consideration and resolution of cases for the purpose of effective protection of violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of individuals, legal entities and the state. The issue of the protection of rights and interests by the court becomes especially urgent, since the lack of adequate legislative support and the inconsistency of certain norms of the current legislation lead to the emergence of many controversial issues when applying the methods of protection of a certain subjective right by a person, which are provided for by the law. In the vast majority of cases, this leads to a decrease in their efficiency and makes it difficult for the court to implement the protection of the violated rights and interests of the participants in the disputed legal relationship.

The large number of cases that are under consideration by the courts and, accordingly, their high workload in the courts, which leads to the delay in the consideration of cases, generates a low level of trust of the population in the national justice system, in connection with which there is a need to find an alternative to the traditional resolution of disputes within the framework of the judiciary. Since the advantages of out-of-court settlement of disputes are obvious, in particular, free of charge in most cases, speed and accessibility are the most attractive factors for those persons who are forced to apply for judicial protection of rights, freedoms and legitimate interests. In addition, the European integration processes currently taking place in Ukraine directly affect the need for the implementation and use of Western legal standards, which provide for the obligation of the parties to the dispute to take sufficient measures before transferring the dispute to the relevant judicial authority.

Therefore, the purpose of this work was to study the peculiarities of legal provision of pre-trial settlement of disputes in the context of the realization of the right to judicial protection.

The article analyzes various approaches of scientists to defining the essence and content of the right to judicial protection. It has been established that after the entry into force of the Law of Ukraine «On Amending the Constitution of Ukraine (Regarding Justice)» dated 02.06.2016 № 1401-VIII in the norms of the Constitution of Ukraine, provisions appeared that, in our opinion, are contradictory and, accordingly, create such conditions under which the standards of realization of a person's right to legal protection are reduced. Proposed changes to the current legislation, with the aim of developing the practice of pre-trial settlement of disputes, taking into account the fact that such practice should not be an obstacle to the realization of a person's right to judicial protection.

Вступ. В державно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина право на судовий захист набуває особливого значення. Право на судовий захист проголошено в статті 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Судовому захисту підлягають будь-які права і свободи, в якому б нормативному акті вони не були закріплені – в конституції, галузевих законах, в інших нормативних або локальних правових актах. Таким чином, право на судовий захист має універсальний характер.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [2] були внесені зміни до Конституції України, якими, зокрема, в частині третій статті 124 передбачено можливість визначення Законом обов'язкового досудового порядку урегулювання спору. Отже, виникає необхідність дослідження окремих питань, що стосуються обов'язкового досудового врегулювання спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам досудового врегулювання спорів приділяли увагу такі вчені, як М. О. Абрамов, О. О. Балобанов, О. А. Беяневич, Н. Л. Бондаренко-Зелінська, С. В. Васильєв, О. В. Гончарова, Л. Є. Зуєва, І. В. Мельник, В. П. Нагребельний, О. П. Подцерковний, Ю. Д. Притика, В. В. Резнікова, О. М. Спектр, Т. В. Степанова, Т. А. Стоянова, В. В. Сухонос, В. Д. Чернадчук, В. Ф. Яковлева та інші.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, проблеми обов'язкового досудового врегулювання спорів в контексті забезпечення права на судовий захист все ж залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є аналіз проблем обов'язкового досудового врегулювання спорів в контексті забезпечення права особи на судовий захист, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного конституційного законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституцією України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а також закріплено широкий перелік прав людини і громадянина.

Особливе місце в системі прав людини займає право на судовий захист, яке прийнято вважати одним із основоположних та гарантованих Конституцією України способів захисту прав та інтересів людини і громадянина.

В науці саме право на судовий захист розглядають як інститут матеріального права. На думку

Я. О. Тицької, без суб'єктивного матеріального права звернення за судовим захистом було б безпредметним, а суб'єктивне, яке не має права на судовий захист, не може називатися правом [3, с. 349].

Вчені в своїх дослідженнях використовували різні підходи до визначення сутності права на судовий захист. На думку окремих учених, забезпеченість суб'єктивного права можливістю державного примусу є його невід'ємною якістю і така можливість існує не паралельно з іншими, закріпленими в суб'єктивному праві можливостями, а властива їм самим, тому що без цього вони не були б юридичними можливостями [4, с. 31].

Іноді право на судовий захист ототожнюється з правом на правосуддя або на судові рішення. Так, у своїх дослідженнях Я. М. Ніколаєнко дійшов висновку, що аналіз чинного законодавства дозволяє віднести до елементів права громадянина на судовий захист право на відновлення порушеного права, на відшкодування збитків у передбаченому законом порядку, тобто заради чого громадянин змушений був, по суті, звернутися до суду [5, с. 49].

На думку А. А. Єзерова, реальне забезпечення права на справедливий судовий розгляд – одна з основних гарантій дійсно правового статусу особистості, її захищеності [6, с. 42].

У загальному вигляді право на захист можна визначити як надану уповноваженій особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення її порушеного права або права, що оскаржується [7, с. 334].

Відповідно до пункту 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року кожен при вирішенні спору щодо його цивільних прав та обов'язків має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [8].

23.02.2006 був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [9], стаття 2 якого закріплює, що рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання Україною.

Однак, законодавець не обмежився закріпленням виключно норми про обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У ст. 16 вказаного Закону прямо закріплюється, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права.

Виходячи з викладеного, вітчизняні суди, зобов'язані у своїй практиці використовувати не лише положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, але й рішення та практику Європейського суду з прав людини.

У 1975 році, вирішуючи справу «Голдер проти Великої Британії», ЄСПЛ вперше прийшов до висновку, що сама конструкція ст. 6 Конвенції була би безглуздою та неефективною, якби вона не захищала право на те, що справа взагалі буде розглядатися. У рішенні по цій справі Суд закріпив правило, що ч.1 ст.6 Конвенції містить у собі й невід'ємне право особи на доступ до суду. Прямим порушенням права на доступ до суду є необхідність отримання спеціальних дозволів на звернення до суду.

Якщо порушується право особи, що підпадає під захист Конвенції, ЄСПЛ визнає порушенням права на доступ до правосуддя обов'язок особи до моменту звернення до суду з позовом вичерпати передбачені законодавством способи досудового врегулювання спору або внутрівідомчу систему подання скарг.

Стосовно питання доступу до суду ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» в рішенні від 21 лютого 1975 р., зазначає, що процедурні гарантії, закріплені статтею 6, гарантують кожному право подання скарги щодо його прав та обов'язків цивільного характеру до суду чи органу правосуддя. Таким чином, втілюється право на звернення до суду, одним із аспектів якого є право доступу, тобто право розпочати провадження у судах з цивільних питань.

ЄСПЛ у рішенні у справі «Brullá Gomez de la Torre v. Spain» від 19.12.1997 вказав, що право доступу до суду не може бути обмежене таким чином або такою мірою, що буде порушена сама його сутність. Ці обмеження не будуть сумісними з п. 1 статті 6, якщо вони не мають легітимної мети та не є пропорційними між використаними засобами та досягнутими цілями.

На думку Е. Л. Трегубова, право на розгляд справи означає право особи звернутися до суду та право на те, що його справа буде розглянута та вирішена судом. При цьому, особі має бути забезпечена можливість реалізувати вказані права без будь-яких перепон чи ускладнень. Здатність особи безперешкодно отримати судовий захист є змістом поняття доступу до правосуддя.

Перешкоди у доступі до правосуддя можуть виникати як через особливості внутрішнього процесуального законодавства, так і через передбачені матеріальним правом обмеження. Для ЄСПЛ природа перешкод у реалізації права на доступ до суду не має принципового значення [10, с. 359].

Аналізуючи вищезазначені погляди вчених та практику ЄСПЛ щодо сутності та змісту права на судовий захист, на нашу думку, право на судовий захист становить суб'єктивне конституційне право особи на звернення до відповідного юрисдикційного органу з метою захисту та відновлення порушених прав та законних інтересів у судовому порядку.

Згідно зі ст. 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Разом з тим, після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII в нормах Основного Закону з'явилися положення, які, на нашу думку, є суперечливими та, відповідно, створюють такі умови за яких знижуються стандарти реалізації права особи на судовий захист.

З прийняттям 28.06.1996 Конституції України було закріплено виключну юрисдикцію суду, наслідком чого стало встановлення керівної ролі в механізмі захисту прав саме суду.

Після закріплення у Конституції України норми, згідно якої юрисдикція судів поширювалась на всі правовідносини, що виникають у державі, відбулось послідовне здійснення приведення законодавства у відповідність до зазначеної норми.

Так, у пункті 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 № 9, передбачено, що суд не має права відмовити особі в прийнятті позовної заяви або скарги лише з тієї підстави, що його вимоги можуть бути розглянуті у передбачуваному законом досудовому порядку [11].

Наслідком цього стало збільшення кількості звернень осіб за захистом прав до суду та підвищення рівня професійності розгляду спорів. Зокрема, було скасовано обов'язковий тривалий етап, коли особа змушена була спочатку реалізувати право на захист в досудовому порядку, і лише після цього, у випадку незгоди із результатами розгляду справи, звертатись до суду.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [12] ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом.

Посилення ролі суду в механізмі захисту прав та законних інтересів особи стали наслідком реалізації основоположних принципів і норм, які закріплені Загальною декларацією прав людини, що була ратифікована Україною [13].

В ст. 8 зазначеної Декларації передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

Статтею 10 Декларації встановлено, що кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй

кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Відповідно до п. 1 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» від 01.03.2013 р. № 3 [14] суди мають враховувати, що забезпечення кожного права на справедливий суд та реалізація права особи на судовий захист мають здійснюватися з урахуванням норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини, які відповідно до статті 17 Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосовуються судами при розгляді справ як джерело права.

Отже, як вбачається з міжнародних актів, позиція світового співтовариства з зазначеного питання є очевидною, та зобов'язала, через ратифікацію відповідних актів, вітчизняного законодавця сформулювати та забезпечити реалізацію відповідної законодавчої процедури забезпечення виключної юрисдикції суду.

Аналізуючи положення національного законодавства, яким передбачається обов'язковий досудовий порядок врегулювання спорів, слід насамперед звернутись до норм Кодексу законів про працю, оскільки в зазначеному нормативно-правовому акті містяться положення, що визначають порядок та процедуру досудового врегулювання спорів.

Конституційним Судом України 09.07.2002 було прийнято історичне рішення № 15-рп/2002 в справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання).

У вказаному рішенні Конституційний Суд України зазначив, що обов'язкове досудове врегулювання спорів, яке виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду й здійснення за нею правосуддя, порушує право особи на судовий захист. ... Обрання певного засобу правового захисту, у тому числі й досудового врегулювання спору, є правом, а не обов'язком особи, яка добровільно, виходячи з власних інтересів, його використовує. ... Встановлення законом обов'язкового досудового врегулювання спору обмежує можливість реалізації права на судовий захист» [15].

Конституційний Суд України розтлумачив ч. 2 ст. 124 Конституції України, положення якої щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, необхідно розуміти

так: право особи на звернення до суду за вирішенням спору не може обмежуватися законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявлення суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист.

У ч. 2 резолютивної частини рішення № 15-рп/2002 Конституційний Суд України зобов'язав Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України привести нормативно-правові акти у відповідність до вимог ст. 124 Конституції України та її тлумачення у вказаному рішенні.

Проте викладення ч. 3 ст. 124 Конституції України із передбаченням можливості визначення Законом обов'язкового досудового порядку врегулювання спору на підставі Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII є фактично ігноруванням Верховною Радою України зобов'язання щодо приведення нормативно-правових актів у відповідність до вимог ст. 124 Конституції України та її тлумачення у вказаному рішенні.

Аналіз ст. 224 Кодексу законів про працю України [16], у якій зазначено, що комісія по трудових спорах (далі – КТС) є обов'язковим первинним органом по розгляду трудових спорів, що виникають на підприємствах, в установах, організаціях, за винятком спорів, зазначених у статтях 222, 232 цього Кодексу, дозволяє стверджувати, що положення зазначеної статті у системному зв'язку з положеннями частини 3 ст. 124 Конституції України встановлюють обов'язкову процедуру врегулювання окремих категорій трудових спорів в досудовому порядку і лише після цього надають право звертатись до суду для захисту трудових прав.

В. Л. Костюк зазначав, що законодавче визначення КТС як обов'язкового первинного органу по розгляду трудових спорів викликає певні, об'єктивно зумовлені сумніви щодо конституційності такого положення (в редакції Конституції України 1996 р.).

На думку вченого, за змістом положень Основного Закону України (в ред. 1996 р.), по-перше, права і свободи людини і громадянина захищаються судом, при цьому кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини перша, друга ст. 55), це означає, що Конституція України як закон, що має найвищу юридичну силу та є актом прямої дії (частини друга, третя ст. 8) гарантує кожній особі, у тому числі працівникові, безпосереднє звернення до суду як найбільш універсального та професійного юрисдикційного органу; по-друге, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (частина друга ст. 124), дають змогу будь-якому працівникові, незважаючи на наявність КТС, звер-

татись безпосередньо до суду за захистом трудових прав, і суд не має права відмовити особі з мотивів незвернення до КТС [17, с. 78–79].

Це означало, що Основний Закон гарантував працівникові свободу вибору правових механізмів захисту своїх трудових прав. Підтвердженням такого висновку слугують також окремі рішення Конституційного Суду України [18].

Проте після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII по суті зазначену норму ст. 224 Кодексу законів про працю України слід вважати такою, що підлягає обов'язковому застосуванню.

У п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 № 9 передбачено, що виходячи з положення ст. 9 Конституції України про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. У той же час міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України.

Таким чином, щодо обов'язкового звернення до КТС виникає спірна ситуація при якій суд не може застосувати частину 3 ст. 124 Конституції України, оскільки норми даної статті регулюють правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародні договори України, але, в той же час, застосування міжнародних договорів можливе лише, якщо вони не суперечать Конституції України.

По суті до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII не виникало будь-яких проблемних аспектів щодо захисту трудових прав у судовому порядку, оскільки, навіть незважаючи на наявну у ст. 224 Кодексу законів про працю України вказівку на те, що КТС є обов'язковим первинним органом по розгляду трудових спорів, застосуванню підлягали норми Основного Закону в силу їх вищої юридичної сили та прямої дії.

Це означало, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами.

На даний час виникає ситуація, у якій, по суті, норми ст. 224 Кодексу законів про працю України відповідають Конституції України, але, водночас, суперечать чинним міжнародним договорами України, і при цьому виникає, так зване, «замкнуте коло», коли суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір, а міжнародні договори застосовуються лише у випадках, якщо вони не суперечать Конституції України.

Крім проблем, які виникають при правозастосуванні проаналізованих норм слід звернути увагу також на той факт, що у законодавстві при формуванні складу КТС відсутня вимога щодо фаху та рівня компетентності членів КТС, та створюються умови при яких трудовий спір може розглядатись особами, які не мають професійних знань, необхідних для вирішення того чи іншого трудового спору та ухвалення правильного по суті рішення. При цьому період протягом якого існує порушення права працівника фактично збільшується за рахунок витрати часу на розгляд спору в КТС.

Отже, фактично частина 3 ст. 124 Конституції України у діючій редакції обмежує право працівника на розгляд його справи компетентним та професійним судом, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, право на судовий захист носить універсальний характер та являє собою суб'єктивне конституційне право особи на звернення до відповідного юрисдикційного органу з метою захисту та відновлення порушених прав та законних інтересів у судовому порядку.

Закріплення в ч. 3 ст. 124 Конституції України можливості встановлення законами та застосування обов'язкового досудового врегулювання спору нівелює досягнуті результати щодо створення умов захисту прав, свобод та інтересів неупередженим, професійним судом, які закріплені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Отже, доцільним є виключення конституційної норми, якою передбачається можливість визначення законом обов'язковості досудового порядку урегулювання спору. Впровадження та розвиток практики досудового врегулювання спорів не має бути перешкодою в реалізації права особи на судовий захист. Це дозволить забезпечити вищий ступінь гарантованості права особи на судовий захист.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28. Ст. 532.
3. Тицька Я. О. Право на судовий захист в системі прав людини: науково-теоретичний аспект у сучасному контексті. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 348–351.

4. Підпригора О. А., Сумін В. О., Підпригора О. О. Цивільне право України. *Правові основи підприємництва* : [навч. посіб.]. К. : Юрінформ, 1994. 108 с.
5. Ніколаєнко Я. М. Поняття та зміст права на судовий захист. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 48–50.
6. Езеров А. А. Роль Конституційного Суду України в забезпеченні права на справедливе судебне розбиральство. *Теорія та практика державно-правового будівництва України: сучасний період* : Всеукраїнські науково-практичні читання, м. Львів, 29–30 квітня 2011 р., у 2-х частинах. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2011. Ч. 1. С. 42.
7. Сидоренко М. В. Виникнення права на захист цивільних прав, свобод та інтересів. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. Вип. 44. С. 328–336.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
10. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363.
11. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. *Право України*. 1996. № 12. С. 91.
12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
13. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 93.
14. Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 3. *Юридичний вісник України*. 2013. № 13. Ст. 30.
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) № 15-рп/2002 від 09.07.2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 28. Ст. 1333.
16. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
17. Костюк В. Л. Проблеми трудової правосуб'єктності КТС за чинним трудовим законодавством України. *Судова апеляція*. 2009. № 2(15). С. 78–79.
18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 07.05.2002 № 8-рп/2002. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 2. Ст. 29.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy, № 254k/96-VR (1996, 28 chervnia) (Ukraine). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (30).
2. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosudiv), Zakon Ukrainy № 1401-VIII (b. d.). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, (28).
3. Tytska, Ya. O. (2021). Pravo na sudovyi zakhyst v systemi prav liudyny: naukovo-teoretychnyi aspekt u suchasnomu konteksti. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (9), 348–351.
4. Pidopryhora, O. A., Sumin, V. O., & Pidopryhora, O. O. (1994). Tsyvilne pravo Ukrainy. Pravovi osnovy pidpriemnytstva. Yurinform.
5. Nikolaienko, Ya. M. (2014). Poniattia ta zmist prava na sudovyi zakhyst. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Yurysprudentsiia*, (8), 48–50.
6. Yezerov, A. A. (2011). Rol Konstytutsyonnoho Suda Ukrainy v obespecheny prava na spravedlyvoe sudborne razbyratelstvo. U *Teorii ta praktyka derzhavno-pravovoho budivnytstva Ukrainy: suchasnyi period* (s. 42). Zakhidnoukrainska orhanizatsiia «Tsentr pravnychkh initsiatyv».
7. Sydorenko, M. V. (2012). Vynyknennia prava na zakhyst tsyvilnykh prav, svobod ta interesiv. U S. V. Kivalov (Red.), *Aktualni problemy polityky* (L. I. Kormych, Vidp. za vypus; s. 328–336). Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia» : Pivdenoukrainskyi tsentr hendernykh problem, 2012. Vyp. 44.

8. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (1998, 16 kvitnia). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, (13).
9. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny, Zakon Ukrainy № 3477-IV (2006, 28 chervnia). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (30).
10. Trehubov, E. L. (2010). Pravo na spravedlyvyi sud u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Forum prava*, (1), 358–363.
11. Pro zastosuvannia Konstytutsii Ukrainy pry zdiisnenni pravosuddia, postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 9 (b. d.). *Pravo Ukrainy*, (9), 91.
12. Pro sudoustrii i status suddiv, Zakon Ukrainy № 1402-VIII (2016, 29 lypnia). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (31).
13. Zahalna deklaratsiia prav liudyny (2008, 15 hrudnia). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, (93), 93.
14. Pro deiaki pytannia yurysdyktsii zahalnykh sudiv ta vyznachennia pidsudnosti tsyvilnykh sprav, postanova Plenumu Vyshechoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav № 3 (b. d.). *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*, (13).
15. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam Tovarystva z obmezhenoiu vidpovidalnistiu «Torhovyi Dim «Kampus Kotton klub» shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhennia ch.2 st.124 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro dosudove vrehuliuvannia sporiv), Konstytutsiinyi Sud, 9 lypnia 2002, 15-rp/2002, *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 2002. № 28. St. 1333 (Ukraina).
16. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy, Zakon Ukrainy № 322-VIII (1971, 17 hrudnia). *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSS*, (Dodatok do № 50), 375.
17. Kostyuk, V. L. (2009). Problemy trudovoi pravosubiektnosti KTS za chynnym trudovym zakonodavstvom Ukrainy. *Sudova apeliatsiia*, (2 (15)), 78–79.
18. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Prezydenta Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen chastyn druhoi, tretoi statti 124 Konstytutsii Ukrainy (sprava shchodo pidvidomchosti aktiv pro pryznachennia abo zvilnennia posadovykh osib), Konstytutsiinyi Sud Ukrainy, 7 travnia 2002, 8-rp/2002. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*, 2002. № 2. St. 29 (Ukraina).